

LŐRINCZ Gábor

Selye János Egyetem, Tanárképző Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Komárom, Szlovákia
lorinczg@uj.s.sk

NÉHÁNY GONDOLAT A KISEBBSÉGI MAGYAR NYELVVÁLTOZATOK „STÍLUSÁNAK” OKTATÁSÁRÓL

A Few Words on Teaching ‘Stylistic’ Varieties of Hungarian
as a Minority Language

O implementaciji „stilova” manjinskih jezičkih varijeteta u nastavi

Köztudott, hogy a magyar nyelv kisebbségi variánsait használó beszélőközösségek egyszerre két- és kettősnyelvűek, ami leginkább az általuk használt szókészlet szintjén érhető tetten. Ennek ellenére – néhány kivételtől eltekintve – sem a többségi, sem pedig a kisebbségi magyar nyelvű anyanyelvoktatás nem fordít kellő figyelmet erre a jelenségre: ha egyáltalán foglalkozik vele, akkor is leginkább elítélő, megbélyegző módon. Ennek szellemében sajnálatos módon a tankönyvek is ezt a szemléletmódot közvetítik – vagyis a köznyelvitől eltérő nyelvhasználatot stigmatizálják, normasértőnek tekintik –, ami nagyon káros mind a többségi, mind pedig a kisebbségi nyelvhasználók szempontjából. Jelen tanulmány célja, hogy a stílus szempontjait figyelembe véve elemezze két kisebbségi magyarnyelv-tankönyv azon részeit, amelyek – explicit vagy implicit módon – a két- és kettősnyelvűséggel foglalkoznak, és rajtuk keresztül felhívja a figyelmet azokra a lehetőségekre, amelyek segíthetnek abban, hogy legalább a kisebbségi magyar közösségek elfogadóbbak legyenek saját nyelvhasználatukkal szemben. *Kulcsszavak:* stílus, tankönyvek, oktatás, kétnyelvűség, kisebbségi magyar nyelvváltozatok

Bevezetés

Az oktatás egyik legfontosabb feladata a holisztikus látásmód kialakítása lenne, amit az anyanyelvoktatásban leginkább a különböző nyelvészeti részdiszciplínák eredményeinek integrálásával lehetne elérni. A nyelvjárásokkal

kapcsolatos tananyagrésznél célszerű lenne pl. megemlíteni a tájszók (az alaki tájszók mint alakváltozatok, a valódi tájszók mint szinonimák) stílusértékét, illetve ugyanígy kellene eljárni az ÉKsz.² szlovákiai magyar (illetve más kisebbségek esetében az ő nyelvhasználatukra vonatkozó) szócikkeinek ismertetése során is. Ez azért lenne fontos, hogy a magyar kisebbségek tagjai tudatosítsák: 1. nyelvhasználatuknak sajátos stílusértéke van, amely nem rosszabb a sztenderd nyelvváltozaténál, csak bizonyos okokból különbözik tőle, 2. a sztenderd nyelvváltozat elsajátítására szükség van, hiszen ez a nyelvváltozat a nemzeti összetartozás egyik fontos (ha nem a legfontosabb) szimbóluma, emellett pedig kiemelt kommunikációs szerepe van a magyar nyelvközösség egészét tekintve. Azt is meg kell említenünk, hogy az általános és középiskolás diákok a nyelvtanórákat sokkal kevésbé szeretik, mint az irodalomórákat, aminek egyik oka, hogy a nyelvtankönyvek nyelvezete, példaanyaga távol áll a diákok nyelvhasználatától (vö. Verécze 2011), vagyis a tankönyvekben nem találják meg a saját stílusukat.

Elméleti alapvetés

Jelen tanulmányban a szlovákiai magyar, illetve a kárpátaljai magyar 9. osztályos tankönyvek néhány részletét elemzem. Azért választottam ezeket a tankönyveket kiindulópontként, mivel egyrészt bőséges, a kisebbségi magyar nyelvhasználattal kapcsolatos információt tartalmaznak, másrészt pedig összefoglalják a felső tagozat öt évének ismeretanyagát, vagyis nagyban meghatározzák, hogy a diákok milyen ismeretekkel kerülnek be a középiskolába.

A szlovákiai magyar általános iskolákban nem beszélhetünk tulajdonképpeni stilsztikaoktatásról, a stílus kérdései a tankönyvek anyagában más nyelvészeti részterületekkel összefüggésben, általában implicit módon jelennek meg. Ez sajnálatos tény, hiszen:

Ahhoz, hogy a tanulók a kommunikációs helyzetnek, a szövegtípusoknak megfelelő, adekvát stílusban alkossák meg szövegeiket, már egészen kicsi kortól fejleszteniünk kell a stíluskompetenciájukat. Az óvodai nevelési program beszédfejlesztő foglalkozásain is figyelmet kell fordítanunk a gyerekek megnyilvánulásainak stílusára (Lőrincz J. 2015, 96).

Az ukrainai magyar általános iskolai tankönyvekben ugyan találhatóak stilsztikafejezetek, ám bennük – a szlovákiai magyar tankönyvhöz hasonlóan – a stílussal kapcsolatos ismeretanyag más tudományterületek kapcsán is megjelenik.

Vegyük szemügyre először a szlovákiai magyar 9. osztályos tankönyvet (Bolgár–Bukorné 2012)! A 122 oldalas tankönyvben mindössze harminckétszer fordul elő a stílus kifejezés. Ennek fele egy szövegértést fejlesztő olvasmányban – ami a klasszicista stílussal foglalkozik –, a másik fele pedig a fogalmazástanban szereplő stílusgyakorlatokban jelenik meg, ahol a tanulók a levél-, a kérvény- és az életrajzírás stb. néhány jellemzőjét sajátítják el. A tankönyv nem definiálja a stílus fogalmát, a stílusrétegek osztályozásával, jellemzőivel sem foglalkozik, mégis olyan ismereteket közöl, amelyek szorosan kapcsolódnak hozzájuk: „*A levél hangneme, stílusa, megszólítása és aláírása a címzetthez való viszonyunktól függ*” (91). A hivatalos levélre vonatkozóan: „*Stílusa kötött, ki kell zárni belőle minden személyeskedő, érzelmi és hangulati hatást keltő kifejezést*” (93). „*A kérvény szövegének stílusa a hivatalos stílusréteg elemeit hordozza (tárgyilagosság, pontosság, adatok stb.)*” (99). A tömegtájékoztatósi eszközök kapcsán pedig a következőket olvassuk: „*Mivel az újságoknak, folyóiratoknak a tájékoztatás a fő feladatuk, stílusuk is ennek megfelelő. Az újságírói (publicisztikai) stílus nyelvezete a társalgási nyelvre épül, de természetesen választékos és igényes formában*” (111).

A továbbiakban vizsgáljuk meg azokat a tananyagrészeket, amelyekben a stílus kérdései rejtve jelennek meg. A szókészlet eredete kapcsán a tanulóknak többféle feladatot is meg kell oldaniuk, idegen szavak magyar megfelelőit, régi-es szavak ma használt változatait kell megkeresniük. Ezek a feladatok szorosan összefüggnek a szavak stílusértékével: az idegen szavak mint szinonimák, az archaizmusok pedig mint kiveszőben lévő, régies stílusú alakváltozatok jelennek meg bennük.

1. Keressétek meg a következő idegen szavak magyar megfelelőit!

adoptál, aukció, aposztróf, epidémia, epizód, freskó, főnix, frappáns, humusz, horizont, homogén, kabala, kapacitás, kollektív, kollektió, komisszió, lokális, literatúra, lokálpatrióta, liturgia, mandátum, matéria, mauzóleum, narrátor, naiv, navigál, nimbusz, purgatórium, pulpitus, sziluett, szieszta, szkizofrénia, szociológia, teória, uviverzális, vandalizmus (Bolgár–Bukorné 2012, 17).

A fenti feladat érdekessége, hogy tartalmaz néhány olyan szót, amelyeket részben stílusbeli kölcsönszavaknak is tekinthetünk, azaz amelyek ugyan megvannak a magyar sztenderd nyelvváltozatban is, de ott már régies stílusértékűnek számítanak (vö. Lanstyák 2006, 43): a *kollektív* a *kollektíva* alakváltozatoként, a *literatúra* az *irodalom*, a *teória* pedig a *zeneelmélet* szinonimájá-

nak tekinthető a szlovákiai magyar nyelvhasználat bizonyos rétegeiben. Azt is meg kell jegyezni, hogy az értelmezendő lexémák legtöbbször egy átlagos 9. osztályos diák biztosan nem ismeri, így a tanárnak alkalma nyílik arra, hogy például értelmező szótárral dolgozzon (erre a későbbiekben még visszatérek), esetleg az internetet hívja segítségül.

Egy másik feladat megválaszolása során elengedhetetlen a stílus fogalmának definiálása is, hiszen a narrátor és a szereplők elkülönítésén túl az egyes szövegrészek kurziválása egyértelműen az adott kor beszédstílusára hivatott felhívni a figyelmet:

[...]

– *Ezt mondja mindönki* – folytatta Györk. – *De én valék nála, s nem látám.*
– *Az ördögöt nem is lehet látni, csak ű láti* – kiabált egyre hevesebben Vajka, s kavicsokat rugdosott izgalmában. – *De igazhitű kresztyén nem megyen Majs apához, mert elkárhozik. És te nem es vagy igazhitű kresztyén. Nem es valál nála. Csak mondog.*

[...]

6. Ha figyelmesen elolvastátok a fenti részletet, akkor rájöttök arra is, hogy miben különbözik a szöveg dőlt betűkkel kiemelt része a többi résztől. Indokoljátok meg, hogy miért volt erre a megkülönböztetésre szüksége az írónak! (Bolgár–Bukorné 2012, 19).

A feladat jól szemlélteti, hogy:

A szövegek általában a jelenkori nyelvhasználatot jelenítik meg, de fontos, hogy az elmúlt korok nyelvéllapotát szemléltető szövegekre is legyenek példák a tankönyvekben. Stilisztikai szempontból a törzsszöveg általában a köznyelvi és a tudományos stílus jegyeinek valamiféle ötvözetét mutatja, az ún. didaktikai-pedagógiai stílust képviseli, ugyanakkor a példaszövegeknek szükségszerűen meg kell jeleníteniük a teljes magyar nyelvhasználat különféle stílusrétegeit, stílusváltozatait (Antalné 2017, 34).

A fenti tankönyvi szöveg már részben átvezet bennünket egy másik anyag-részhez, hiszen a szereplők régies nyelvhasználatának fontos elemei a nyelvjárási kifejezések is:

A szókészlet csoportosításának egyik szempontja lehet, hogy a nyelvet beszélők **az ország mely részén élnek** – vagyis földrajzi elhelyezkedésük. Az egy-egy földrajzi jellemző nyelvváltozatot **nyelvjárásnak**

nevezzük. A szavakat az egyes területeken a köznyelvtől eltérő módon használják. Ez a különbözőség lehet csupán kiejtésbeli módosulat, de lehet egy teljesen különböző, más területeken teljesen ismeretlen szó is.

[...]

Szlovákia területén három magyar nyelvjárás ismert:

dunántúli (ez a csallóköziek nyelvjárása)

palóc (a Vág/*Váh* folyótól a Hernád/*Hornád* folyóig)

északkeleti (Szlovákia legkeletibb része) (Bolgár–Bukorné 2012, 21).

A tankönyv kiemeli, hogy a nyelvjárásokban vannak olyan szavak, amelyeket a köznyelvtől eltérő módon használunk, az eltérés pedig lehet kiejtésbeli (alaki tájszók/alakváltozatok) vagy teljes hangalaki (valódi tájszók/szinonimák). A pedagógusnak célszerű utalnia arra, hogy mindkét esetben stílusbeli eltéréssel is számolni kell. A tankönyv felsorolja továbbá azt a három magyar nyelvjárás régiót is, melyek átnyúlnak Szlovákia területére. A tanár ennek kapcsán a tanulókkal gyűjtethet az adott régióknak megfelelő tájszavakat, és csoportosíthatja azokat a fenti alaki és jelentésbeli kritériumok alapján, ugyanis:

A nyelvjárásias szóhasználat, a nyelvjárás jellegzetességek megjelenése még napjainkban is a kisebbségi nyelvhasználat egyik fontos jellemvonása. A nyelvjárás jelenségek oktatása mégis legalább két okból jelent nehézséget kisebbségi környezetben: 1. a nyelvjárások kodifikációjának részlegessége (pl. a hangtani változások mennyiségi és minőségi leírásának nehézségei), 2. a nyelvjárás attitűd. [...] A közoktatásban a nyelvjárások általános ismertetésén kívül nagyon fontos lenne a saját nyelvjáráshoz való pozitív viszony kialakítása is, amelyet a diákok által jól ismert és naponta használt nyelvjárás kifejezések és köznyelvi megfelelőik nyelvtanórán való ismertetésével lehetne elősegíteni (Lőrincz G. 2017, 111).

A nyelvjárásokkal kapcsolatban jelenik meg a szlovákiai magyar nyelvváltozatok néhány olyan lexikai eleme is, amelyek kölcsönzés útján kerültek be a nyelvhasználatba. Ez a látszólagos szemléletváltás azért hasznos, mert jól mutatja, hogy a kisebbségben élő magyarság egyszerre két- és kettősnyelvű, azaz jellemző rá a kódváltás és kódkeverés is:

A kódválasztás, a kódváltás és a kódkeverés fogalma gyakran egybemosódik, a jelenségek nincsenek egymástól eléggé pontosan elválasztva. Főleg a két-, illetve többnyelvű helyzetekben alkalmazzák e terminu-

sokat, jóllehet e jelenségek jól alkalmazhatók egynyelvű környezetben, azonnyelvi változatok – stílusok, regiszterek, dialektusok – vizsgálatakor is (Rajslí 2011, 108–109).

A kölcsönszavakhoz kapcsolódó feladat szövegéből kiderül, hogy a tankönyvszerzők ezeket a lexikai elemeket helytelenítik:

Elgondolkoztatok-e már azon, miért néznek ránk értetlenül az eladók bármelyik magyarországi boltban, ha „*tyepláki szúpravát, kofolát, horcsicát, párkit, cselenkát, hranolkit, zmiziket, szpacákot, rukszákot*” stb. kérünk, vagy az autóbuszon kijelentjük, hogy nincs „*preukazunk, preukázskánk*”?

2. Keressetek hasonló szavakat, melyeket a környezetetekben helytelenül használnak, majd írjátok le helyes magyar megfelelőjüket! (Bolgár–Bukorné 2012, 22).

Ez a szemléletmód egyértelműen nyelvművelői hatást tükröz:

A nyelvhelyességi kérdések a nyelvi problémák egyik jellegzetes csoportját alkotják; egyik jellemzőjük, amely elkülönítésük alapjául is szolgál, az, hogy *problémaként való megjelenésükben fontos szerepük volt a nyelvművelőknek*; nyelvművelői beavatkozás nélkül valószínűleg ezeknek csak egy része vált volna nyelvi problémává (Lanstyák 2014, 60).

A nyelvművelés káros hatásai közé tartozik, hogy nyelvi ideológiákat hoz létre, melyek közül a tankönyvekben legtöbbször az ún. defektivizmussal találkozunk:

...a defektivizmus mint nyelvi ideológia arra szolgál, hogy a beszélőkkel elhitesse, ill. természetessé, magától értődővé tegye számukra azt a gondolatot, hogy az általuk használt nyelvi formák közt vannak olyanok is, amelyek károkat okoznak „a nyelvnek”. Az ilyenek megérdemlik, hogy „halálra legyenek ítéelve”, s ki legyenek szorítva „a” nyelvből, vagy ha ez nem megy, legalább „a” nyelv „előkelőbb” változataiból, mindenekelőtt a standardból (Lanstyák 2010, 120).

A szlovakizmusokat elítélő feladat kapcsán újra utalnom kell az értelmező szótárakra, pontosabban a 2003-ban megjelent ÉKsz.²-re. Az ÉKsz.²-ben 104 önálló és 8 utaló szlovákiai magyar vonatkozású szócikk található (vö. Lanstyák 2004, 168), melyek legtöbbször közvetlen kölcsönszó. Éppen ezért a

szótár megírásának munkálatai közben az okozta az egyik legnagyobb problémát, hogy ezek a szavak (illetve a többi határon túli magyar kisebbség által használt kifejezések) milyen stílusminősítést kapjanak:

A (stílus)minősítési rendszer a magyarországi értelmező szótárakban erősen kötődik a „hagyományos”, egyközpontú normához viszonyító felfogáshoz. A Ht-lista azonban a gyűjtés és feldolgozás jellegéből adódóan a szavak helyi használati értékét állapítja meg stílusminősítésként. Egyáltalán nem biztos tehát, hogy pl. a bizalmas minősítés ugyanazt jelenti e két rendszerben. [...] A stílusminősítések értékének nem azonos voltát a szótárszerkesztő lelkiismerete nehezen vállalja, de a használó számára adott kép is bizonytalan vagy megtévesztő, nem is beszélve arról, hogy a használatot megnehezítik a túlzásúfolt, nehezen dekódolható adathalmazok (Eöry 2007, 30).

A határtalanítással kapcsolatos vélemények mind a magyarországi, mind a határon túli szakemberek körében megoszlanak. Többen nem helyeslik, hogy szlovák, román stb. szavak kerültek/kerülnek be a különböző szótárakba, nyelvészeti kiadványokba, mivel szerintük azok nem gazdagítják, hanem beszenyeyezik a magyar nyelvet:

Minden tanult, a nyelvészethez valamit is értő embernek ugyanis tudnia illik, hogy az értelmező szótárakba nem aszerint válogatják össze a szavakat, jelentéseket, szókapcsolatokat, hogy azok egyáltalán előfordulhatnak-e a nyelvben, vagy nem. Ezek a szótárak terjedelmüknek megfelelően bővebben vagy szűkebben a nyelv fontosabb szó- vagy jelentésállományát, szókapcsolatait közlik. Természetesen a fontosági szempont alapján kimaradó szavak használatát sem tiltja senki. Ami pedig az utódállamokban élő magyar kisebbségek sajátos elemeit (szavait, jelentéseit, szókapcsolatait) illeti, azokról mi, nyelvészek és nyelvművelők is sokáig azt szerettük volna hinni, hogy csak helytelen és ideiglenes nyelvhasználati jelenségek. Nem akartuk ezeket a nyelvi elemek közé sorolni, hiszen a mi magyar nyelvünkötől idegenek voltak, s ma is azok. De előbb-utóbb rá kellett döbbernünk: ezeket nem tudjuk teljesen kiszorítani a használatból (Jakab 2005, 65).

A diákok már ötödik osztályban megismerkedtek a szótárakkal, köztük az ÉKsz.²-vel is, illetve a benne található szócikkek felépítésével. Célszerű, ha a tanár a kölcsönszavakkal foglalkozó feladatnál további szlovákiai magyar

vonatkozású szócikkeket is kerestet a tanulókkal. Ezt azért tartom fontosnak, mert ez a korosztály még nem feltétlenül társít megbélyegző stílusminősítéssel a nyelv különböző nyelvváltozatainak elemeihez, feltéve, ha a magyartanár nem ilyen szemléletet közvetít. A későbbiekben (főleg) a preskriptív szemléletű nyelvtanítás következtében a nem sztenderd nyelvi elemeket a tanulók már „helytelen”, „csúnya” minősítésekkel illetik, ami kiterjedhet akár saját anyanyelvváltozatuk egészére is. A kisebbségi nyelvhasználat jellegzetességeinek korai megismertetése azonban elősegítheti, hogy a kisebbségi nyelvhasználók felnövekvő generációi pozitívan vélekedjenek saját nyelvhasználatukról, tudatosítva azt is, hogy minden nyelvváltozatnak megvan a maga helye a nyelvi kommunikációs folyamatban: a nyelvjárási és kontaktushatást tükröző lexémák az informális, a sztenderd kifejezések pedig a formális stílusú megnyilatkozások során adekvátak. Arra a jelenségre is érdemes azonban felhívni a tanulók figyelmét, hogy kisebbségi helyzetben – mintegy válaszreakcióként a sztenderdet használó magyarországi beszélők vélt vagy valós megbélyegzésére – gyakran a köznyelvi beszélőket stigmatizálják, mivel beszédüket más stílusúnak – finomkodónak, finnyásnak stb. – érzik (vö. Sólyom 2012, 78).

Az ÉKsz.² szlovákiai magyar vonatkozású szócikkei a 9. osztályos jelentéstani ismétlés kapcsán is felhasználhatóak, ugyanis néhány poliszém lexéma jelentéstartománya a szlovákiai magyar nyelvhasználatban tágabb, mint a magyarországi. Ilyenek a *málna*, amelynek a szlovákiai magyar nyelvhasználatban nemcsak ’gyümölcs’, hanem ’üditőital’, a *bejárat*, amelynek nemcsak ’bemeneti nyílás’, hanem ’lépcsőház’, valamint az *akció*, amelynek nemcsak ’árleszállítás’, hanem ’rendezvény’ jelentése is van. Ezekkel a lexémákkal kapcsolatban is érdemes felhívni a tanulók figyelmét a stiláris eltérésekre.

Végül pedig szólnom kell a diákszlengről mint az ifjúság sajátos nyelvhasználatáról. Ennek a nyelvváltozatnak a kapcsán a stílus tágabb értelemben jelenik meg, hiszen a szerzők (bár a fentiekhez hasonlóan csak közvetve) a nyelvhasználati stílus mellett utalnak az öltözködési és a viselkedési stílusra is.

A fiatalok mindig is törekedtek a másság kifejezésére – mindezt tették és teszik öltözködésükkel, viselkedésükkel és szóhasználatukkal is. Az ifjúsági nyelv szavai általánosan elterjedt szavak és szókapcsolatok, amelyeket egy adott korcsoport használ. Ez a nyelvezet rendkívül **kreatív, játékos, humoros és képszerű**. Jellemző rá továbbá a rövidítésre való törekvés (*suli, diri, foci, igi, kori, prof, tancsi, dogá*), valamint a **meghökkentés** és a **figyelemfelkeltés** is (Bolgár–Bukorné 2012, 27).

Az ifjúsági nyelvhez kapcsolódó feladatban a tanulóknak különböző, a diákság által használt szavakat kell gyűjteniük, amelyek között megjelenhetnek szlovákiai magyar vonatkozásúak is: *zsuvi* 'rágógumi', *tyepi* 'melegítő', *intri* 'kollégium', *zmizik* 'hibajavító filctoll', *örökiró* 'golyóstoll'. A felsorolt közvetlen kölcsönszók közös jellemzője (a *zmizik* kivételével), hogy rövidített alakváltozatai a szlovák nyelvi megfelelőiknek (*zsuvacska*, *tyepláki*, *internát*), vagyis a diáknyelv egyik jellemző szóalkotási módja – a szórövidítés – alapján jöttek létre. A felsorolt közvetlen kölcsönszók mindegyike megtalálható az ÉKsz.²-ben, így a diáknyelv kapcsán a tanulók a szlovákiai magyar nyelvhasználat sajátos stílusának egyszerre több jellemzőjével ismerkedhetnek meg.

A továbbiakban vizsgáljuk meg az ukrainai magyar 9. osztályos tankönyvet (Perdukné–Braun 2009)! Ennek a könyvnek a 248 oldalán nyolcvankétszer fordul elő a stílus kifejezés, negyvenegyszer a stilsztika fejezetben. A tankönyv bevezetőjében, az 5. oldalon, találunk egy rövid olvasmányt, amely az anyanyelv sokszínűségére hívja fel a tanulók figyelmét az egyik kárpátaljai magyar közösség nyelvhasználatának bemutatásán keresztül. A rövid szöveg több tájszót is tartalmaz – *fecskepete* (szeplő), *kaszabirick* (tőzike), *lepityke* (lepke), *karalánc* (gyermekláncfü), *surjáng* (vessző), *zadógfá* (hársfa) –, amelyek kapcsán a tanár rámutathat a szavak és sztenderd megfelelőik eltérő stílusértékére is. Az olvasmányhoz több feladat kapcsolódik, az egyikben a tanulóknak a felsorolt szavak saját nyelvjárásukbeli megfelelőit kell megkeresniük. A tanár megemlítheti továbbá az ÉKsz.²-ben megjelenő 34 kárpátaljai magyar szócikket (vö. Beregszászi–Cserniczkó 2004, 137–8) is, így utalva arra, hogy az ukrainai magyar nyelvhasználatban nemcsak tájszavak, hanem kölcsönszók is előfordulnak, melyeknek szintén megvan a maguk használati köre, sajátos stílusértéke.

A tankönyv szakszerűen felsorolja a beszélt nyelvi stílus jellemzőit, ám velük kapcsolatban tesz egy érdekes megjegyzést:

A beszélt nyelvi szövegek lazábbak, szerkesztésük szabálytalanabb, mint az írott szövegeké. Gyakoriak bennük a nyelvhelyességi hibák.

Az írók főként jellemzés és a reális ábrázolás céljából élnek a társalgási stílus adta hatáskeltő elemekkel (Perdukné–Braun 2009, 40).

A nyelvhelyességi hibákra vonatkozó megjegyzés azért érdekes, mert szemléltetésképp – kissé meglepő módon – egy szépirodalmi műből származó nyelvjárási szövegrészletet közöl:

- A gyereket ki köll hozni – mondta Rózsa Sándor.
- Ki? A gyereket?

- Az öcsémet.
 - Az öcsédet?
 - Szögedrül.
 - Szögedrül?
 - A tömlöcbül.
 - A várbul? – döbrent meg Török Samu.
 - Csak a városrul.
 - Úgy. A városrul...
- Hallgattak.

Akkor Török Samu kezdte: – A városrul löhet.

Móricz Zsigmond

(Perdukné–Braun 2009, 41).

A nyelvjárási szövegek bizonyos szempontból valóban felfoghatóak beszélt nyelvi megnyilatkozásokként, bár az effajta megközelítésmód kissé szokatlan. A tanárnak azt azonban mindenképpen hangsúlyoznia kell, hogy bár a fenti szövegrészlet a sztenderd szempontjából tele van „nyelvhelyességi hibákkal”, de a nyelvjárási „normának” minden szempontból megfelel. A szövegrészlet kapcsán a tanulóknak azt is tudatosítaniuk kell, hogy a nyelvjárási beszédmódnak sajátos stílusértéke van. A tankönyv egy későbbi fejezetben egyetlen feladat erejéig még visszatér a nyelvjárásokhoz: a diákoknak tíz tájszót kell gyűjteniük saját dialektusukból. Ennek a feladatnak az érdekessége, hogy az idegen szavakkal foglalkozó tanegységben kapott helyet, ugyanis a tankönyvszerzők a nyelvjárási és az idegen szavakat egyaránt a köznyelvi lexémák szinonimáiként kezelik. Ennél a feladatnál szintén érdemes utalni a szinonimák eltérő stílusértékére.

A kisebbségi nyelvhasználat kapcsán a tankönyv megemlíti a nyelvromlás és nyelvvesztés fogalmát is, és szemléltetésképpen néhány kárpátaljai 3. osztályos tanuló fogalmazásaiból idéz:

Ekkor kezdett érteni a szakács az állatok beszédjét.

A szakács felültette királylány a lovára.

A boszorkány átváltozott sárkányba.

Az öreg nagyapó nagyon mérgeződött a szép lányról.

A boszorkány átvarázsolta magát egy öreg bábikára.

A bokor közt ült egy gólya.

A királyfi volt nagyon gazdag.

A királyfi megkérte feleségül a szép királylányt.

Még ma is élnek, ha nem meghaltak (Perdukné–Braun 2009, 15).

A mondatokhoz feladatok is kapcsolódnak, amelyek közül jelen esetben kettő érdemel figyelmet: *Milyen nyelvi vétségeket fedezettél fel a 3-os dolgozatokból idézett mondatokban? Melyik nyelv hatása mutatható ki a kisiskolások írott nyelvében? Válaszodat bizonyítsd!* Kétségtelen, hogy több példában is egyértelműen érződik az ukrán nyelv hatása, ám néhány esetben nem feltétlenül ez okozza a gondot: a határozott és határozatlan ragozás (*kezde/kezdté*) vagy az egyes és többes szám (*bokor/bokrok*) felcserélése ennyi idős korban valószínűleg még sok anyaországi kisiskolásnak is gondot okoz. Ennél a feladatnál a tanárnak arra is rá kell mutatnia, hogy a kontaktushatás elsődlegesen nem nyelvtani, hanem szókészleti szinten jelentkezik, ennek kapcsán pedig ismételten utalhat az ÉKsz.²-ben megjelenő kárpátaljai vonatkozású szócikkre. A tanulóknak azt is tudatosítaniuk kell, hogy bár a fenti mondatok az egynyelvűség szempontjából valóban nyelvi „vétségként” értelmezhetőek, ám a kétnyelvűség szemszögéből egy természetes jelenség eredményének számítanak:

Két nyelv szoros együttéléséből, a mindkét nyelvet (valamilyen szinten) ismerők számának megnövekedéséből számos természetes, így kiküszöbölhetetlen következmény származik mind a kétnyelvű beszélőközösség egyes beszélőit, mind a közösséget illetően. E következmények kialakulásának pszichés alapja az, hogy a beszélők az általuk ismert nyelveket (akár kettőről, akár többről van szó), mentálisan nem mindig tudják elszigetelni egymástól, ezért ezek folyamatosan kölcsönhatásban állnak (Sándor 1995, 126).

Befejezés

Befejezésképpen szeretném leszögezni, hogy az iskola feladata a kisebbségi közösségekben is mindenkor a sztenderd nyelvváltozat elsajátíttatása, amit azonban célszerű lenne a diákok saját nyelvhasználatából vett (nyelvjárási, diáknyelvi, illetve a kétnyelvűség hatására kialakult) példák segítségével kialakítani úgy, hogy mindegyik nyelvváltozatot a maga teljességében sajátítsák el, és mindig a kommunikációs helyzet függvényében használják azt. Ahhoz azonban, hogy a magyar kisebbségek elfogadhassák saját stílusukat, az anyaországi beszélőközösség tagjainak is tudatosítaniuk kellene, hogy bár a határon túli magyarság nyelve részben eltér az övékétől, használói mégis a magyar nyelvközösség teljes értékű tagjai.

Irodalom

- Antalné Szabó Ágnes. 2017. A tankönyvi szövegek kreatív és interaktív feldolgozása. In *A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései. A Variológiai Kutatócsoport 7. Nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai*, szerk. Lőrincz Julianna–Simon Szabolcs. 32–47. Komárom: Selye János Egyetem.
- Beregszászi Anikó–Cserniczkó István. 2004. Kárpátaljai szójegyzék. (Az ÉKsz.²-ben megjelent kárpátaljai szavak és szójelentések.) In *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. 137–138. Ungvár: PoliPrint.
- Eöry Vilma. 2007. Határtalanítás a magyarországi szótárakban. In *Nyelv, nemzet, identitás I. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.) nyelvészeti előadásai*, szerk. Maticsák Sándor. 27–32. Budapest–Debrecen: Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság.
- Jakab István. 2005. Eretnek gondolatok a megújított Magyar értelmező kéziszótár lapozgatása közben. *Irodalmi Szemle* (3): 63–69.
- Lanstyák István. 2004. Szlovákiai magyar vonatkozású szócikkek a Magyar értelmező kéziszótár átdolgozott kiadásában. In *Tanulmányok a kétnyelvűségről II.*, szerk. Lanstyák István–Menyhárt József. 166–211. Pozsony: Kalligram Kiadó.
- Lanstyák István. 2006. A kölcsönszavak rendszerezéséről. In *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsonzésről, kódváltásról és fordításról*. 15–56. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Lanstyák István. 2010. Nyelvhelyesség és nyelvi ideológia. In *Hungarológia a szlovák kultúra kontextusában*, szerk. Beke Zsolt–Lanstyák István–Misad Katalin. 117–145. Pozsony: Stimul.
- Lanstyák István. 2014. *Nyelvalakítás és nyelvi ideológiák*. Pozsony: Koménusz Egyetem.
- Lőrincz Gábor. 2017. A Czuczor–Fogarasi-szótár csallóközi tájszavainak felhasználhatósága a szlovákiai magyar anyanyelvoktatásban. In *A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései. A Variológiai Kutatócsoport 7. Nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai*, szerk. Lőrincz Julianna–Simon Szabolcs. 111–123. Komárom: Selye János Egyetem.
- Lőrincz Julianna. 2015. A stilisztikai terminológia a szlovákiai magyar anyanyelv-könyvekben. In *A tudományoktól a művészetekig. Az Eszterházy Károly Főiskola Bölcsészettudományi Karának válogatott tanulmánygyűjteménye a Magyar Tudomány Ünnepe 2014-es előadásaiból*, szerk. Zimányi Árpád. 96–103. Eger: Liceum Kiadó.
- Rajslí Ilona. 2011. Kódváltás a vajdasági magyarok nyelvhasználatában. *Hungarológiai Közlemények* (4): 108–120.
- Sándor Klára. 1995. Az élőnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség. *Régió* (4): 121–148.
- Sólyom Réka. 2012. Vajdasági magyar nyelv és stílus. A vajdasági magyarnyelv-használat sajátosságai napjainkban. *Hungarológiai Közlemények* 13 (1): 31–41.
- Verécze Viktória. 2011. *Nyelvtanítás – társas-kognitív nyelvészeti alapon*. Budapest: Záródolgozat. Kézirat.

Vizsgált tankönyvek

Bolgár Katalin–Bukorné Danis Erzsébet. 2012. *Magyar nyelv az alapiskola 9. osztálya és a nyolcosztályos gimnázium 4. osztálya számára*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Perdukné Lator Ilona–Braun Éva. 2009. *Magyar nyelv. Tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 9. osztálya számára*. ЛББІВ: »СВІТ«.

A FEW WORDS ON TEACHING ‘STYLISTIC’ VARIETIES OF HUNGARIAN AS A MINORITY LANGUAGE

It is a well-known fact that bilingualism and diglossia are both simultaneously characteristic for communities using variants of Hungarian as a minority language. This can be most notably seen in their use of vocabulary. Nevertheless, with a few exceptions, neither majority nor minority Hungarian language teaching pays due attention to this phenomenon; and when it does, it does it in a condemning or stigmatising way. Regrettably, textbooks also follow this trend, that is, language use differing from the standard is stigmatised and considered norm-breaking, which is very harmful for both majority and minority language users. The aim of this paper is to analyse parts of two minority Hungarian textbooks where bilingualism and diglossia are treated regarding aspects of style - either explicitly or implicitly. By this, the paper draws attention to possibilities that may help, at least the minority Hungarian communities, to be more acceptable of their own language use.

Keywords: style, textbook, education, bilingualism, Hungarian minority languages

O IMPLEMENTACIJI „STILOVA” MANJINSKIH JEZIČKIH VARIJETETA U NASTAVI

Poznato je da su jezičke zajednice koje koriste manjinske varijetete mađarskog jezika dvojezične te da osim tog teritorijalnog varijeteta govore i standardni jezik, što se pretežno manifestuje na nivou leksike koju oni upotrebljavaju. Uprkos tome – uz neke izuzetke – ni većinska ni manjinska nastava maternjeg mađarskog jezika se ne bavi ovom pojavom na adekvatan način: ako je i dotiču, to čine na način da se takva upotreba jezika stigmatizuje, osuđuje. To se odražava i na stavove koji se nalaze u udžbenicima, jer se i u njima stigmatizuje upotreba jezika koja odstupa od standarda, karakterišući tu pojavu kao povredu jezičke norme. Takav stav je štetan i što se tiče većinske ali i manjinske upotrebe jezika. Cilj ovog rada je da uzimajući u obzir stilističke aspekte analizira one delove manjinskih udžbenika iz maternjeg jezika koji se – na eksplicitan ili implicitan način – bave dvojezičnošću i upotrebom teritorijalnog varijeteta jezika, te da na taj način skrene pažnju na mogućnosti koje mogu pomoći da manjinske mađarske jezičke zajednice budu tolerantnije prema upotrebi svog jezika.

Кljučne reči: stil, udžbenici, nastava, dvojezičnost, mađarski jezik kao jezik manjine